

स्त्री भ्रुणहत्या : समाजशास्त्रीय दृष्टिकोनातून अध्ययन डॉ. गजानन खंडू सोनुने

समाजशास्त्र विभाग,

राजर्षी शाहू कला, वाणिज्य व विज्ञान महाविद्यालय, पाथ्री.

ता. फुलंब्री जि. औरंगाबाद

प्रस्तावना

भारतात हिंदू, मुस्लिम, शीख, बौद्ध, जैन, ख्रिश्चन इत्यादी तसेच जाती-जमाती समूहाचे वास्तव्य आहेत. प्रत्येक धर्मात तसेच जाती-जमातीमध्ये स्त्रिविषयक अनेक प्रथा, परंपरा, चालीरिती, निधी, नियमने, बंधने यासंबंधी कल्पना आहेत. प्रत्येक व्यक्ती आप-आपल्या धर्म जाती-जमाती प्रमाणे सामाजिक व्यवहार करताना पाहण्यास मिळते. याचा थेट परिणाम स्त्रियांच्या जीवनमानावर पडलेला दिसतो. कारण प्रत्येक व्यक्तीच्या धर्म, जात-जमातीतील संस्कृतीनुसार स्त्रियांचे स्थान, दर्जा, अधिकार, कर्तव्य, वेगवेगळ्या पद्धतीने, नियमाने, बंधनाने काय केलेले दिसते. त्यामुळे प्रत्येक धर्म, जात-जमातीतील स्त्रियांचे वर्तन, पोषाख, चालणे, बोलणे, प्रथा, परंपरा, रुढी, चालीरिती, धार्मिक सहभाग, सार्वजनिक ठिकाणी स्त्रियांचा सहभाग व अधिकारात वेगळेपणा दिसतो. याचा परिणाम त्या-त्या काळानुरूप पुढील पिढीकडे हस्तांतरित होत गेला. पूर्वीची स्त्री आणि आजची स्त्रीच्या अधिकारात, सत्तामध्ये, विचारांमध्ये परिवर्तन झाले असले तरी काही पूर्वीच्या परंपरा विषयी पकडून आहेत. स्त्रीचे जीवन म्हणजे दुःख वेदनादायी, जात दुय्यम स्थान, स्त्रीची कुटुंबात अवहेलना, अन्याय-अत्याचार आजही स्त्रियांच्या जीवनी दिसून येते. मात्र काही स्त्री अपवाद आहेत. परंतू आज अधिक मोठे संख्या त्रासाला बळी पडत आहेत. स्त्रीच्या जन्मापासून ते मृत्यूपर्यंतचा काळ मात्र अनेक समस्या भोवती फिरत असतो. हेच ते मुख्य कारण पुढे स्त्रीच्या आयुष्यातील पुरुषापेक्षा मिळालेली दुय्यम वागणूक त्यामुळे समाजव्यवस्थेमध्ये मुलगा-मुलगी भेद करणारी बाब समोर येते. मुलगा-मुलगी याविषयी जन्मापासून भेद होत असल्यामुळे त्या फरकाचा परिणाम आज स्त्री-भ्रुणहत्या कडे वळला असल्याचा दिसतो आहे.

स्त्री-भ्रुणहत्या विषयी :-

स्त्री-भ्रुणहत्या याचाच अर्थ मुलगी जन्माला येण्या अगोदर मातेच्या गर्भावस्थेतच मुलीची हत्या करणे किंवा मुलीचा गर्भ काढून टाकणे होय. भारतीय समाज व्यवस्थेत अनेक प्रथा-परंपरा रूढ होत्या. परंतू काळाच्या ओघात नष्ट झाल्या तर काही कायद्याने बंदी घातली. सतीप्रथा, केशवपण या रुढी बंद झाल्या. परंतू आज मात्र स्त्री-भ्रुणहत्या ही गंभीर स्वरूपाची समस्या वाढत आहे. भारत सरकारने स्त्रीभ्रुण हत्या करणाऱ्यांवर कायदा केला आहे. परंतू बरेच लोक आज कायद्याचे उल्लंघन करीत आहे. ही गंभीर बाब आहे.

शोध निबंधाचा उद्देश :-

प्रस्तुत शोध निबंधाचा मुख्य उद्देश स्त्री-भ्रुणहत्या विषयी जागृती व्हावी जन्माला येणाऱ्या जीवांवर कशाप्रकारे अन्याय केला जातो. माणसाने माणसासारखा विचार करावा. स्वतःचा जीव आणि अस्तित्व प्राप्त केलेल्या जीवाला जगण्याचा नैसर्गिक अधिकार आहेत. स्त्रीच्या पोटी धारण केलेल्या जीवाने शरीर घेऊन बाहेर यावे. त्याला मारता कामा नये, स्त्रीच्या मनाचा विचार करावा. स्त्रियांवर अन्याय होता कामा नये. भारतातील लोक जागृती व्हावे. लोकसंख्या असमतोल निर्माण होत आहेत. लोकसंख्येत असमतोल अधिक वाढला तर गंभीर परिणाम भोगावे लागतील. याची जाणीव करून देण्याचा उद्देश समोर ठेवून मांडणी करण्यात आली आहे.

शोध निबंधाचे क्षेत्र संबंधी :-

भारतात 2011 च्या जनगणनेनुसार दर हजार पुरुषामागे स्त्रियांचे प्रमाण 940 इतके आहे. तर महाराष्ट्र राज्याचा विचार केला असता आपल्यासमोर दर हजार पुरुषामागे स्त्रियांचे प्रमाण 925 दिसते. याचा अर्थ दिवसेंदिवस लोकसंख्येतील प्रमाणात असमतोल होत आहेत. महाराष्ट्र राज्यातील मराठवाडा विभागातील जिल्हासंबंधी स्त्री-पुरुष प्रमाण लक्षात घेतले असता 1991 ते 2011 पर्यंतची आकडेवारी संबंधी माहिती खालील प्रमाणे दर्शवण्यात आली आहे.

तक्ता क्रमांक 1

अ. क्र.	मराठवाड्यातील पुरुषामागे स्त्रियांचे प्रमाण	दर हजारी		
		जिल्हा	1991	2001
1.	औरंगाबाद	922	925	917
2.	जलना	958	951	929
3.	परभणी	954	958	940
4.	हिंगोली	945	942	937
5.	नांदेड	945	942	937
6.	बीड	944	936	912
7.	लतूर	942	935	924
8.	उस्मानाबाद	937	932	920

समस्या सूत्रण :-

स्त्री-भ्रुणहत्या ही व्यापक व देश व्यापी समस्या निर्माण होत आहेत. भारतीय समाज व्यवस्थेवर अत्यंत वाईट परिणाम दिसू लागले आहे. स्त्री-भ्रुणहत्या वेळीच रोखण्याची गरज असून प्रस्तुत अध्ययनात स्त्री-भ्रुणहत्या विषयी सखोल माहिती वाचकांना मिळावी म्हणून

अभ्यासासाठी 'स्त्री-भ्रुणहत्या' समाजशास्त्रीय दृष्टिकोनातून अध्ययन करण्यात आले आहे.

स्त्री-भ्रुणहत्येचा अर्थ :-

गर्भ लिंगनिदान चाचणी केल्यानंतर मुलगी असल्याचे सिद्ध झाल्यास जन्माला येणाऱ्या बाळाला संपवणे. त्याला स्त्री-भ्रुणहत्या असे म्हणतात. मूल गर्भातच असताना त्याला मारणे म्हणजे भ्रुणहत्या म्हटले जाते. गर्भातील स्त्री अर्भक हे परिपक्व होऊन नैसर्गिकरित्या जन्मास येण्यापूर्वी तिला ठार मारले जाते. त्यास स्त्री-भ्रुणहत्या म्हटले जाते. जेव्हा लैंगिक शोधून लिंगाचा शोध लावून फक्त स्त्री अंकुराला विकसित होण्यापासून रोखले जाते, त्याला स्त्री-भ्रुणहत्या म्हणतात.

स्त्री-भ्रुणहत्येमुळे निर्माण होणारे प्रश्न :-

भारतीय समाजव्यवस्थेमध्ये स्त्री-पुरुष प्रमाणात कमी होत असल्याने मुलींचे प्रमाण कमी-कमी होत आहेत. त्यामुळे येणाऱ्या काळात दर हजार पुरुषांच्या जोडीदारांची समस्या निर्माण होण्याच्या उंबरठ्यावर येऊन पोहोचली आहे. बऱ्याच मुलांना विवाह करण्यासाठी मुलगीच मिळणार नसल्याचे संकेत पुढे पुढे येत आहेत. आज वास्तविक परिस्थिती पाहता अनेक जाती-जमातीमध्ये विवाहासाठी मुली मिळविणे शक्य होत नसल्याचे चित्र समोर येत आहे. त्यामुळे गरीब आर्थिक परिस्थिती असणाऱ्या मुलांचा प्रश्न समोर येऊ लागला आहे. मुलींची संख्या कमी होत असल्यामुळे विवाहयोग्य वय असताना सुद्धा मुलगी मिळत नाही. तर 35-40 वय झाल्यानंतर कशी बरे मुलगी मिळेल याचा परिणाम दिसू लागला आहेत. मुलींची संख्या कमी होणे निसर्ग नियम नाही तर मुलगाच हवा मुलगी नको ही मानसिकता कारणीभूत आहे.

स्त्री-भ्रुणहत्याचे कारणे :-

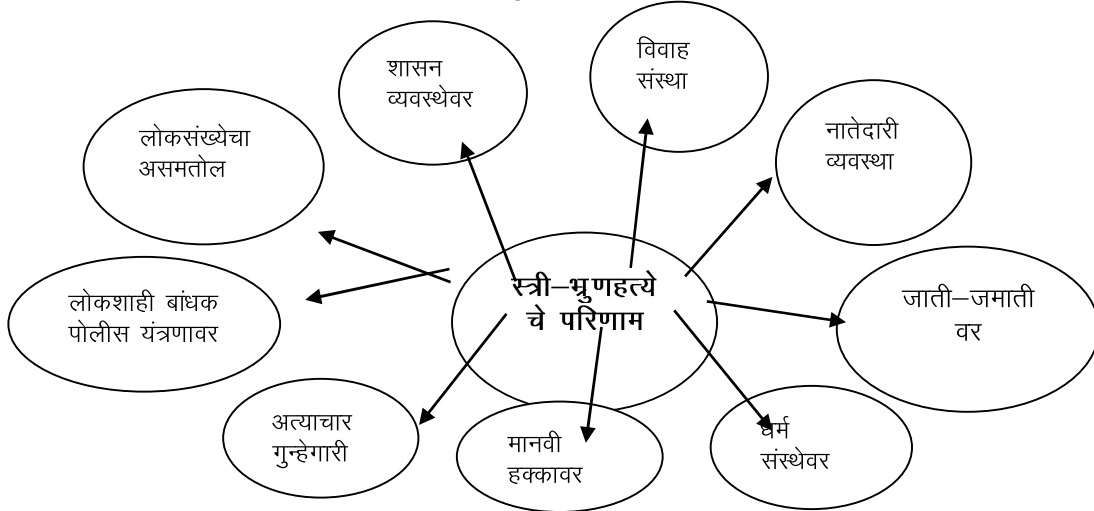
भारतीय समाजव्यवस्थेत स्त्रीला दिले जाणारे दुय्यम स्थान, धर्म, जात-जमात यांच्यातील प्रथा, रुढी, परंपरा, संस्कृती तसेच भारतीय समाजव्यवस्थेमध्ये पुरुषप्रधान व्यवस्था, मुलगाच पुढील वंश वाढविण्यासाठी कारणीभूत व तशी मानसिकता, मुलगाच म्हातारापणाचा आधार, निरक्षरता, अज्ञान, स्त्री आर्थिकदृष्टीने दुसऱ्यावर अवलंबून, तसेच हुंडा पद्धत, मुलींचा विवाहाचा वाढत चाललेला खर्च, मुली म्हणजे परक्याचे धन, पुरुषाला अधिक अधिकार व पुरुष वर्चस्व आणि सत्ता, मुली कुटुंबामध्ये विघ्न आणते ही मानसिकता, मुलगी नको ही मानसिकता, तसेच अंधश्रद्धा आणि कायद्याचे उल्लंघन करण्याचे धाडस इत्यादी स्त्री-भ्रुणहत्याचे कारणे दिसून येतात.

स्त्री-भ्रुणहत्येचे परिणाम :-

स्त्री-भ्रुणहत्या होत असल्यामुळे लोकसंख्येत स्त्री-पुरुष असमतोल होत आहेत. याचा परिणाम अनेक घटकांवर होत असून येणारा काळ मात्र अनेक समस्यांनेग्रस्त होईल. त्यावेळी मात्र पर्याय शिल्लक राहणार नाही. स्त्री-भ्रुणहत्या वेळीच रोखण्याची गरज आहेत. सतत स्त्री पुरुषांच्या संख्येत अंतर पडत गेल्यास भारतीय विकासाला घातक ठरेल असे संकेत समोर दिसू लागले आहेत. स्त्री पुरुष संख्येत असमतोल होत राहिल्यास त्याचा परिणाम अनेक घटकांवर पडणार यात काही शंकाच उरत नाही.

भारतातील स्त्री-पुरुष असमतोल निर्माण होत आहे याचा परिणाम खालील घटकांवर पडत आहे. ते आकृतीच्या माध्यमातून दाखवण्याचा प्रयत्न करण्यात आला आहे.

आकृती क्रमांक : 1

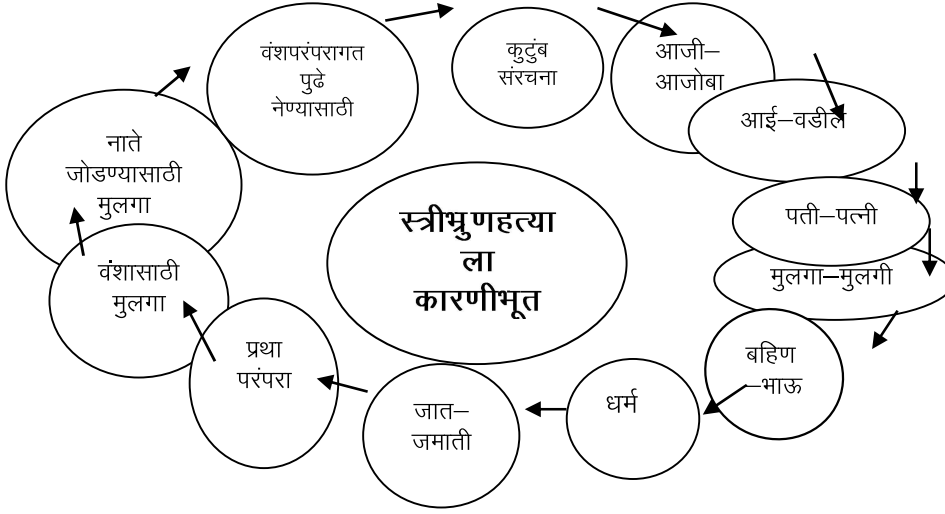

- स्त्री-पुरुष प्रमाणातील फरक हा चिंता वाढविणारा विषय बनत आहे.
- ग्रामीण भागापेक्षा नागरी भागात सुशिक्षित कुटुंबात सुद्धा स्त्री-भ्रुणहत्या घडत आहेत.
- धार्मिक, सामाजिक व आर्थिक कारणातून आज लोकांचा कल बदलत आहे.

- नव्या तंत्रज्ञानाचा उपयोग चुकीच्या कामासाठी होत नाही नाघ
- 'हम दो हमारे दो' यामुळे स्त्री-भ्रुणहत्या होत तर नाही याचाही विचार केला पाहिजे.
- कायद्याची कडक अंमलबजावणी होत नसल्यामुळे स्त्री-भ्रुणहत्या होत तर नाही.

स्त्री-भ्रुणहत्याला कारणीभूत :-

आलेख क्रमांक : 2.

उपरोक्त घटक स्त्री-भ्रुणहत्याला कारणीभूत आहेत. कुटुंब संरचनेत अनेक घटक येतात. आजोबा-आजी, आई-वडील, पती-पत्नी, मुलगा-सून, बहिण-भाऊ, धर्म, जात-जमात, प्रथा-परंपरा, वंशासाठी मुलगा, नाते जोडण्यासाठी मुलगा, वंशपरंपरागत पुढे नेण्यासाठी इत्यादी घटक स्त्री-भ्रुणहत्या करण्यास कारणीभूत आहेत. भारतात नातेदारीला सुद्धा महत्त्व असते. नाते जोडण्यासाठी मुलगा हवा असतो. मुलाचा विवाह संबंध जोडल्यामुळे नातेदारीने जोडले जाते. त्याचबरोबर नातेसंबंधांमध्ये ही मुलगी व स्त्री हवी असते. सण, उत्सवात सुद्धा स्त्रीला महत्त्व असते. दिवाळी आली की प्रत्येक पुरुषाला वाटते मला बहिण पाहिजे. रक्षाबंधनला सुद्धा बहिण हवी असते. विवाह समारंभात सुद्धा बहिणीची गरज असते. तरीसुद्धा स्त्री-भ्रुणहत्या होते.

समारोप :-

मुलगा-मुलगी समान आहेत. दोघांनाही समान संधी द्यावे, मुलीच्या जन्माचा तिरस्कार करू नका. मुलीचे महत्त्व ओळखा, मुलगी दोन कुटुंबाचा उद्धार करते, फक्त मुलगा केवळ एकाच कुटुंबाचा उद्धार करतो. हे माहीत असेल किंवा नसेल पण मुलगा-मुलगी समान आहेत. ही भावना ठेवा. मुलगी सुद्धा मुलाच्या बरोबरीने कार्य करते म्हणून ती कुठेच कमी पडत नाही. मुलगा-मुलगी असा फरक करू नका. दोघांनाही उच्चशिक्षित बनवा. ती तुमची काळजी नक्की घेईल. आज प्रत्येक क्षेत्रात मुलगी दिसू लागली आहे. डॉक्टर, कलेक्टर, पोलीस, इंजिनियर, न्यायाधीश, आमदार, खासदार, मंत्री यासारख्या उच्च पदावर आज मुली कार्य करताना आपण पाहत आहोत. ही सांगण्याची गरज नाही. पण मी एवढेच म्हणेल की, मुलीच्या जन्माचे स्वागत करा, आनंद साजरा करा, तुमचे

कुटुंब सुखी आनंदी जीवन जगेल, तुम्हाला सण-उत्सव उत्सवाने साजरी करता येईल. तुमचा सुखी संसार पाहता येईल.

- लोकसंख्येत असमतोल होत आहे सुधारणा हवी.
- कायद्याचे कठोर अंमलबजावणी करावी लागणार.
- हुंडा प्रथा कायदा अधिक कठोर करावे लागेल.
- पैशाला कमी महत्त्व द्या माणूस म्हणून माणसासारखे वागा. मत परिवर्तन करण्याची गरज.
- आधुनिक तंत्रज्ञानाचा गैरफायदा घेऊ नका.
- मुलगा-मुलगी भेद करू नका.
- सर्वांना जीवन जगण्याचा अधिकार आहे. स्त्री-भ्रुणहत्या करू नका.

संदर्भ

1. हेमराज, शाह (संपा). 2013. 'स्त्री-भ्रुणहत्या', कोल्हापूर : रिया पब्लिकेशन.
2. विद्युत, भागवत. 2004. 'स्त्री प्रश्नांची वाटचाल', पुणे : प्रतिभा प्रकाशन.
3. पाटील, लिला. 1990. 'भारतातील स्त्री जीवन', पुणे मेहता पब्लिकेशन.
4. सोनवणे, व्ही. वाय. आणि उपोड, जी. एम. 2014. 'स्त्री-भ्रुणहत्या एक सामाजिक समस्या,' जळगाव : प्रशांत पब्लिकेशन.
5. वर्मा, ओ. पी. 'भारतीय सामाजिक व्यवस्था', कानपूर : विकास प्रकाशन.
6. लांजेवार, ज्योती. 'भारतीय समाज आणि स्त्री', पुणे : सुगाव प्रकाशन.
- 7- Provisional Population totals of Maharashtra.